

УДК 81'23:159.937.51

DOI <https://doi.org/10.17721/fovia.philologica/2024/8/6>

Маргарита ЖУЙКОВА

доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025

ORCID: 0000-0003-0396-8458

Scopus Author ID: 57195264078

mzhujkova@vnu.edu.ua

Олена КОТИС

кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025

ORCID: 0000-0002-3360-8288

Scopus Author ID: 57215582730

olena.kotys@vnu.edu.ua

Бібліографічний опис статті: Жуйкова, М., Котис, О. (2024). Ядерна зона асоціативних полів кольороніму ЧОРНИЙ / ЧОРНЫ / CZARNY / ЧЕРЕН / BLACK: зіставний аспект. *Folia Philologica*, 8, 45–55, doi: <https://doi.org/10.17721/fovia.philologica/2024/8/6>

ЯДЕРНА ЗОНА АСОЦІАТИВНИХ ПОЛІВ КОЛЬОРОНІМУ ЧОРНИЙ / ЧОРНЫ / CZARNY / ЧЕРЕН / BLACK: ЗІСТАВНИЙ АСПЕКТ

У статті проаналізовано дані асоціативних полів лексеми-стимулу ЧОРНИЙ / ЧОРНЫ / CZARNY / ЧЕРЕН / BLACK, отриманих від носіїв української, білоруської, польської, болгарської та англійської мов в одинадцяти вільних асоціативних експериментах. Вибір асоціативного поля саме цього прикметника зумовлений як його вагомих мовних статусом, так і культурним навантаженням концепту, позначуваного цим словом. Безпосереднім предметом зіставлення стала центральна зона відповідних асоціативних полів, до якої ми зарахували лише ті реакції, які у загальному обсязі поля посіли не менше 5 відсотків. Мета дослідження полягає у з'ясуванні міри інваріантності (стабільності) виявлених ядерних реакцій для всіх полів, а також характеру зв'язків ядерних реакцій зі словом-стимулом. Встановлено, що кількість асоціатів у центральній зоні обстежених полів коливається від одного (в англійських британських респондентів) до п'яти (у носіїв білоруської мови). Загалом у полях представлено дев'ять найбільш частотних одиниць: 'білий', 'колір', 'кіт', 'ніч', 'темний', 'негр', 'ворон', 'смерть' та 'день'. Найчастіше в центральній зоні трапляються реакції 'білий' та 'колір' (вони отримані у восьми експериментах з одинадцяти). У шести експериментах із носіями слов'янських мов у центральній зоні з'явилась реакція 'кіт'. Меншою мірою інваріантності характеризуються ядерні реакції 'ніч', 'темний', 'негр', 'ворон', 'смерть' та 'день' (остання асоціація в статусі ядерної представлена лише у носіїв білоруської мови). Практично всі виявлені нами асоціати центральної зони полів пов'язані з колористичним значенням слова-стимулу, а не з його вторинними значеннями. Отримані реакції центральної зони вступають зі словом-стимулом у відношення різних типів. Найбільш очевидним видається зв'язок між стимулом 'чорний' та реакцією 'білий'; це типовий прояв парадигматичних відношень антонімії. Складнішим, на нашу думку, є зв'язок між прикметником 'чорний' та реакцією на нього у вигляді іменника 'колір'. З одного боку, це відношення є проявом синтагматичних граматичних зв'язків (особливо у флективних мовах, для яких характерне узгодження в роді), проте дані асоціативних експериментів дозволяють припускати, що носії слов'янських мов реагують на цей стимул як на назву концепту, ігноруючи його приналежність до чоловічого роду. Тому доречно вбачати у цьому зв'язку прояв відношень між назвою категорії базового рівня та категорією суперординатного рівня свідомості. Найбільш складним є зв'язок між стимулом 'чорний' та реакцією 'кіт'; цей зв'язок, безперечно, заснований на синтагматичних відношеннях, проте його висока частотність зумовлена факторами, які виходять за межі власне мовних чинників. На появу комбінації чорний кіт у центральній зоні асоціативних полів впливають елементи традиційного світогляду, в якому міфологема КІТ (з високо релевантним підконцептом ЧОРНИЙ КІТ) наділена оцінними змістами. Стала негативна оцінка саме чорних котів призвела до формування вербальної номінації, яка закріпилася у мовній пам'яті членів спільноти як носіїв культурно-семіотичного навантаження.

Ключові слова: психолінгвістика, асоціативний експеримент, стимул, реакція, асоціативне поле, кольороназви, чорний.

Marharyta ZHUIKOVA

Doctor of Science (Philology), Professor, Professor at the Department of Ukrainian Language, Lesya Ukrainka Volyn National University, Voli ave., 13, Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025

mzhujkova@vnu.edu.ua

ORCID: 0000-0003-0396-8458

Olena KOTYS

PhD, Associate Professor at Applied Linguistics Department, Lesya Ukrainka Volyn National University, Voli ave., 13, Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0002-3360-8288

olena.kotys@vnu.edu.ua

To cite this article: Zhuikova, M., Kotys, O. (2024). Yaderna zona asotsiatyvnykh poliv koloronimu CHORNYI / CHORNY / CZARNY / CHEREN / BLACK [The Nuclear Zone of Associative Fields for the Colour Term ЧОРНИЙ / ЧОРНЫ / CZARNY / ЧЕРЕП / BLACK: A Comparative Aspect]. *Folia Philologica*, 8, 45–55, doi: <https://doi.org/10.17721/fovia.philologica/2024/8/6>

THE NUCLEAR ZONE OF ASSOCIATIVE FIELDS FOR THE COLOUR TERM ЧОРНИЙ / ЧОРНЫ / CZARNY / ЧЕРЕП / BLACK: A COMPARATIVE ASPECT

The article analyses associative field data of the stimulus lexeme ЧОРНИЙ / ЧОРНЫ / CZARNY / ЧЕРЕП / BLACK obtained from the speakers of Ukrainian, Belarusian, Polish, Bulgarian, and English within the framework of eleven free associative experiments. The choice of this adjective's associative field is determined by both its significant linguistic status and the cultural significance of represented concept. The direct object of comparison has made the central zone of the respective associative fields, which included only those reactions that accounted for at least 5 percent of the total field. The aim of the study is to determine the degree of invariance (stability) of the core reactions, found for all fields, and the nature of the relations core reactions have to the stimulus word. It was found that the number of associates in the central zone of the researched fields varies from one (for the English-speaking British respondents) to five (for the Belarusian speakers). In general, the nine most frequent units are represented in the fields: 'white', 'colour', 'cat', 'night', 'dark', 'negro', 'raven', 'death', and 'day'. Reactions 'white' and 'colour' appear most frequently in the central zone (they were obtained within the framework of eight out of eleven experiments). In six experiments with the Slavic language speakers, the reaction 'cat' appeared in the central zone. Nuclear reactions 'night', 'dark', 'negro', 'raven', 'death', and 'day' are characterized by a lower degree of invariance (especially 'day', which is present as a core association only for the Belarusian language speakers). Virtually all of our identified central associates are related to the colour meaning of the stimulus word rather than its secondary meanings. The reactions obtained in the central zone enter into various types of relations with the stimulus word. The connection between the stimulus 'black' and the reaction 'white' seems the most straightforward, a typical manifestation of antonymic paradigmatic relationships. More complex, in our opinion, is the connection between the adjective 'black' and the reaction to it, manifest in the noun 'colour'. On the one hand, this relationship is a manifestation of syntagmatic grammatical relationships (especially in the languages inflected for gender). However, the associative experiments data suggest that speakers of the Slavic languages react to this stimulus as the name of a concept, ignoring its gender. Therefore, it is appropriate to see this fact as a manifestation of the relation between the name of the basic-level category and the superordinate-level category in the speakers' mind. The connection between the stimulus 'black' and the reaction 'cat' is the most complex. This connection is undoubtedly based on syntagmatic relationships, but its high frequency is influenced by the factors that go beyond strictly linguistic factors. The appearance of the combination 'black cat' in the central zone of associative fields is influenced by the elements of traditional worldview, where mythologem of the 'CAT' (with the highly relevant subconcept 'BLACK CAT') is endowed with evaluative meanings. The negative assessment of black cats, in particular, has led to the formation of verbal nomination, which became firmly rooted in the linguistic memory of the community as a carrier of cultural and semiotic significance.

Key words: psycholinguistics, associative experiment, stimulus, reaction, associative field, names of colours, black.

Актуальність проблеми. Лексична одиниця на позначення чорного кольору посідає вагомe місце у розвитку та функціонуванні мовних систем. У класичній праці «Basic Color Terms» (перше видання 1969 р.) її автори Брент Берлін

та Пол Кей стверджували, що у процесі пізнання світу будь-якою людською спільнотою першими серед кольороназв з'являються номінації для позначення білого (світлого) та чорного (темного) кольорів. На другому етапі до них

додається слово, що номінує червоний колір, а згодом виникають лексеми на позначення жовтого або зеленого кольорів; п'ятим у порядку еволюції кольороназв йдуть лексеми із значенням синього (блакитного), за ними – назви для коричневого, останніми з'являються номінації для рожевого, фіолетового, оранжевого та сірого кольорів (без чітко визначеної послідовності), див. (Berlin & Kay, 1991: 4–9). Подальші експериментальні дослідження та спостереження над деякими мовами, що не мають писемної традиції, засвідчили дещо прямолінійний та схематичний характер теорії Берліна та Кея, див., зокрема, її критику у праці Клайда Гардіна (Hardin, 2014). Було встановлено, що первісно не йшлося про чітке протиставлення білого та чорного, радше дві відповідні номінації охоплювали, з одного боку, світлі та теплі кольори спектру, а з другого – темні та холодні кольори без їх диференціації. Отже, на першому етапі використання номінацій для позначення кольору певні лексеми позначали опозитивні синкретичні мегакатегорії без їх внутрішнього поділу (Hardin, 2014). Ймовірно, що для виокремлення та усвідомлення власне чорного та власне білого кольору, як їх розуміє людина сучасного глобалізованого світу, був потрібний значний час. Проте загально визнано, що протиставлення понять білого (світлого) і чорного (темного) належить до базових універсалій, що формують уявлення людей про світобудову. Ця опозиція отримує численні інтерпретації у семіотичній площині. Усвідомлення універсальності культурних концептів, позначених обома кольороназвами, призвело до появи численних праць лінгвістів, літературознавців, філософів, культурологів, антропологів, що спрямовані на виявлення різних аспектів цих концептів, їх ролі в культурі та процесах пізнання.

Факт універсальності концептуальної опозиції 'білий' – 'чорний', що в наш час не потребує спеціального доведення, тягне за собою низку питань, і зокрема питання щодо способів представлення цих концептів у ментальному лексиконі носіїв різних лінгвокультур. Можна висунути припущення, що, оскільки основне лексичне значення відповідних прикметників у різних (європейських) мовах однаково, а самі такі прикметники є точними перекладними еквівалентами, то у свідомості мовців, що користуються різними мовами, існують одна-

кові чи принаймні схожі уявлення щодо понять 'білий' (або 'чорний'). Ядро цих концептів, на відміну від інших концептуальних шарів, не може суттєво відрізнятись у людей, що користуються різними мовами.

Одним з ефективних методів аналізу ментальних зв'язків між концептуальними структурами, що зберігаються у свідомості мовців, є вільний асоціативний експеримент. Як пише Світлана Мартінек, відома психолінгвістика, авторка чотирьох томів «Українського асоціативного словника» (2007–2021 рр.), «аналіз результатів асоціативного експерименту допомагає експлікувати специфічні риси концептуальних структур у свідомості носіїв певної мови та культури, а також виявити саме ті їхні особливості, що є психологічно релевантними в даний історичний проміжок часу» (Мартінек, 2002: 347). Ці твердження дослідниці справедливо не лише щодо результатів аналізу експериментальних психолінгвістичних досліджень, спрямованих на мовну свідомість носіїв якоїсь певної мови; дослідження асоціативних полів у зіставному аспекті може відкрити чимало прихованих аспектів світосприйняття представників лінгвокультурних спільнот.

Виходячи з того, що зорові перцептивні відчуття, які лежать в основі базових кольороназв, є однаковими для всіх людей незалежно від мови, припускаємо, що лексеми-кольороназви мають експлікувати у носіїв мови деякі відносно стабільні асоціативні зв'язки з іншими елементами словника. Ці зв'язки мають виявлятися в ядрі асоціативної структури відповідного слова незалежно від лінгвокультурного тла носіїв мови, рівня їх освіти, соціального становища, професії, статі і под. ознак.

Для перевірки цього припущення ми обрали прикметник чорний та його еквіваленти у польській, болгарській, білоруській та англійській мовах. Прикметники на позначення чорного кольору включаються до реєстру слів-стимулів у більшості асоціативних досліджень, починаючи від першого великого асоціативного експерименту, здійсненого під керівництвом американських психіатрів Грейс Кент та Аарона Розанована початку ХХ ст. (Kent, 1910). У подальших психолінгвістичних дослідженнях, проведених із носіями різних мов, було отримано важливу інформацію про асоціативні зв'язки прикметників, що позначають чорний колір.

Мета дослідження полягає у виділенні високочастотних (ядерних) реакцій у асоціативних полях лексем-стимулів *чорний / чорны / czarny / черен / black*, які вважаються точними перекладними еквівалентами, з'ясування міри спільності (інваріантності) виявлених ядерних реакцій та характеру їх змістових зв'язків із словом-стимулом.

Матеріалом для аналізу виступають дані, взяті з десяти різних опитувань, що знаходяться у відкритих джерелах (із носіями американської англійської, британської англійської, української, білоруської, польської та болгарської мов), а також результати власного асоціативного експерименту, проведеного у Волинському національному університеті імені Лесі Українки (Луцьк).

Виклад основного матеріалу. Для створення першого великого словника асоціативних норм, що його надруковано у США 1910 р., було опитано дещо більше 1000 респондентів без психічних відхилень різного віку, статі, роду занять, освіти, див. докладніше (Жуйкова, Свідзинська, 2023). У ядрі поля лексеми *black* найбільшою за частотністю виявилась реакція *white*, яка становить 33,9% всього масиву асоціацій, див. (Kent, 1910: 82). Друге та третє місце за частотністю посідають асоціати *dark* (17,2%) та *color* (12,9%). Дві наступні реакції за кількістю згадувань (*night* та *darkness*) відділенні від попередніх суттєвим кількісним бар'єром (5,1% для асоціації *night*, 3,6% для *darkness*). Отже, ядро цього поля чітко окреслене й обмежене трьома найбільш частотними асоціаціями.

Інший масштабний асоціативний експеримент, результати якого втілено у проекті під назвою «Единбурзький асоціативний тезаурус», було проведено в Единбурзькому університеті у 70-х роках ХХ ст. групою вчених, якими керував психолог Джордж Кіш. Тезаурус заснований на відповідях значно меншої кількості респондентів (приблизно 100 опитуваних на кожне слово-стимул), проте в ньому було використано величезний за обсягом стимульний список (8400 лексем). Респондентами були особи студентського віку. В асоціативному полі стимулу *black*, що містить 99 реакцій, домінує асоціація *white* (57% обсягу асоціативного поля). За цим прикметником йдуть лексеми *brown*, *color*, *magic* та *night*, кожна з яких згадана лише по три рази (близько 3% наповнення

поля для кожної реакції), див. (Kiss, Armstrong). Таким чином, у цьому асоціативному полі протиставлено одну ядерну реакцію всім іншим, які розташовуються на ближній та дальній периферії.

Українські дані щодо асоціативних полів прикметника *чорний* містяться у словниках Ніни Бутенко (Бутенко, 1979) та Світлани Мартінек (Мартінек, 2008), а також у «Слов'янському асоціативному словнику». У словнику Бутенко подано результати опитувань близько тисячі студентів; експерименти було проведено в 70-х роках минулого століття, а в ролі респондентів виступили мешканці переважно західних областей України. Український фрагмент опитування, що увійшов до САС, було здійснено в Ніжині Чернігівської області Тамарою Кригою також за участі студентів (близько 500 опитуваних). В експериментах Мартінек брали участь мешканці різних регіонів України, різного віку та роду занять; загалом у кожному полі міститься близько 200–215 реакцій. Відповідні словники подають такі дані щодо ядра полів стимулу *чорний*:

Словник Бутенко: *білий* (10,10%), *кіт* (7,92%), *темний* (5,73%), *колір* (4,06%) (Бутенко, 1979: 85).

Словник Мартінек: *ворон* (10,55%), *колір* (10,09%), *кіт* (5,96%), *білий* (5,05%); реакції *пес* та *собака* сумарно складають 5,96% поля (Мартінек, 2008: 337).

САС: *колір* (9,60%), *кіт* (6,47%), *ніч* (5,42%), *день* (4,80%), *білий* (4,59%) (Славянський асоціативний словарь, 2004: 255).

В експерименті, проведеному у Волинському національному університеті імені Лесі Українки зі студентами 2-5 курсів одного з гуманітарних факультетів, опитуваним пропонувалось протягом 15 секунд записати декілька асоціацій, які першими з'являлись у пам'яті. На стимул *чорний* було отримано 248 асоціативів. Серед них виявлено такі найчастотніші реакції: *колір* (11,7%), *ніч* (11,3%), *кіт* (10,08%). Інші асоціації траплялись значно рідше; четвертою реакцією за кількістю згадувань стало слово *смерть* (3,6%). Асоціація *білий* за частотністю посіла п'яте місце, що становить лише 3,23% відповідей в асоціативному полі.

Результати білоруського асоціативного експерименту, в якому опитуваними також виступали виключно студенти, представлено у САС.

У полі прикметника чорны міститься 643 реакції. Найбільш частотними виявляються асоціати *бели* (12,60%), *колер* (7,31%), *ворон* (6,84%), *дзень* (6,37%), *кот* (5,60%), див. (Славянський асоціативний словарь, 2004: 254).

Польська психолінгвістка Іда Курч у 60-роках минулого століття повторила експеримент Кент-Розанова, використавши всі сто стимулів в їх польських перекладних еквівалентах й опитавши по 1000 респондентів. Центральну частину асоціативного поля стимулу *czarny* посідають дві лексеми: *biały* (19,5%) та *kot* (15,2%), на наступних позиціях за частотою йдуть асоціати *kolor* (7,7%), *pies* (3,4%) та *noc* (2,9%), див. (Kurcz, 1967: 144–145).

Дані проведеного на початку ХІХ ст. у Щецині асоціативного експерименту із польськими респондентами (також студентами) відбито у словнику «Polski słownik asocjacyjny: z suplementem» (Gawarkiewicz, 2008). У полі прикметника *czarny* є загалом 491 реакція. Ядро цього поля містить такі асоціати: *biały* (24,44%), *kolor* (20,57%), *kot* (8,55%), *śmierć* (5,70%), див. (Gawarkiewicz, 2008: 40).

Дані щодо асоціативних експериментів із носіями болгарської мови подано у двох словниках: «Български норми на словесни асоциации» за ред. Е. Герганова та САС. Поле

слова-стимулу *черен* в першому з цих словників складається із 923 реакцій, отриманих від мовців різного віку та роду занять. До його ядра входять лише два найчастотніші асоціати: *бял* (17,23%) та *негър* (13,87%). Далі в полі із значним кількісним відривом розташовано реакції *цвят* ‘колір’ (5,85%) та *тъмен* (4,88%). П’ятою за частотністю асоціацією є лексема *влак* ‘потяг’ (3,79%), див. (Герганов, 1984: 255).

У САС болгарська частина словника (опитуваними були студенти у віці від 18 до 25 років) у полі лексеми *черен* містить 580 реакцій. У цьому полі домінують асоціати *бял* (12,59%) та *цвят* (8,97%). Реакція *негър* є третьою і становить 5,52% відповідей, що суттєво менше, ніж у словнику за ред. Герганова. Наступними за частотністю є асоціації *мрак* (3,28%), *кон* ‘кінь’ та *смърт* (по 3,10% кожна).

Якщо обмежити ядерну й колоядерну зону кожного асоціативного поля показником у 5% від загальної кількості асоціатів, то ми отримаємо результати, представлені у Таблиці 1. Вибір для зіставлення п’яти найчастотніших реакцій з кожного поля, на нашу думку, виявляється в цьому випадку неадекватним і не може дати валідних результатів. Для нашого дослідження важливі лише ті асоціації, що характеризуються високою частотою повторюваності, яка

Таблиця 1

Ядерна та колоядерна зони стимулу *black* / чорний / *черен* / *czarny* / чорны

Реакція / експеримент	білий	колір	темний	ворон	кіт	смерть	день	негр	ніч
Кент-Розан	<i>White</i> 33,9	<i>Color</i> 12,9	<i>Dark</i> 17,2						<i>Night</i> 5,1
ЕАТ	<i>White</i> 57,0								
Укр Бут	<i>Білий</i> 10,10		<i>Темний</i> 5,73		<i>Кіт</i> 7,92				
Укр Март	<i>Білий</i> 5,05	<i>Колір</i> 10,09		<i>Ворон</i> 10,55	<i>Кіт</i> 5,96				
Укр САС		<i>Колір</i> 9,60			<i>Кіт</i> 6,47				<i>Ніч</i> 5,42
Укр ВНУ		<i>Колір</i> 11,7			<i>Кіт</i> 10,08				<i>Ніч</i> 11,3
Болг Гург	<i>Бял</i> 17,23	<i>Цвят</i> 5,85						<i>Негър</i> 13,87	
Болг САС	<i>Бял</i> 12,59	<i>Цвят</i> 8,97						<i>Негър</i> 5,52	
Пол Курч	<i>Biały</i> 19,5	<i>Kolor</i> 7,70			<i>Kot</i> 15,2				
Пол Gawar	<i>Biały</i> 24,44	<i>Kolor</i> 20,57			<i>Kot</i> 8,55	<i>Śmierć</i> 5,70			
Білор САС	<i>бели</i> 12,60	<i>колер</i> 7,31		<i>ворон</i> 6,84	<i>кот</i> 5,60		<i>дзень</i> 6,37		

свідчить про загальну відомість зв'язків між певними лексемами чи концептами, їх стійкість і типовість, незалежно від факторів, що спричинили високу міру такої кореляції (табл. 1).

Як свідчить Таблиця 1, кількість асоціатів у центральній зоні обстежених полів коливається від одного (Kiss) до п'яти (Славянський асоціативний словарь); сумарно в полях представлено дев'ять найбільш частотних одиниць: 'білий', 'колір', 'кіт', 'ніч', 'темний', 'негр', 'ворон', 'смерть' та 'день' (подаємо за зменшенням кількості входжень у центральну зону полів). Найчастіше в ядерній та колоядерній зоні трапляються реакції 'білий' та 'колір' (вони отримані у восьми експериментах, причому лише в шести з них в ядрі полів наявні обидва види асоціатів). У шести експериментах із одинадцяти у центральній зоні з'явилась реакція *кіт* (у всіх українських опитуваннях, а також в польському та білоруському експериментах). Лише в трьох експериментах до центральної зони поля потрапила реакція 'ніч' (американський та два українських). Лише білоруські та українські респонденти у двох експериментах часто згадували лексему *ворон*. Унікальним виявилось наповнення центру поля у носіїв болгарської мови, які надзвичайно часто реагували на стимул *черен* реакцією *негър*. У двох експериментах з'явилися такі унікальні реакції центральної зони як *śmierć* у поляків та *дзень* у білорусів. Певною несподіванкою для нас виявилась відсутність реакції 'білий' в центральній зоні поля у двох експериментах, проведених з носіями української мови, а також дуже низька вага асоціата *color* у опитуванні носіїв англійської мови (його назвали лише троє з 99 респондентів, що засвідчено в (Kiss)).

Розгляньмо докладніше питання про лінгвокогнітивні типи ядерних реакцій. Існує чимало класифікацій різних типів асоціатів, див. про це докладніше в роботі (Терехова, 2000: 231-237). До найбільш поширених різновидів зв'язків між стимулом та реакцією відносять парадигматичні (обидва слова належать до того ж граматичного класу), синтагматичні (стимул і реакція можуть утворити словосполучення або предикативну основу речення, оскільки є різними одиницями за граматичними параметрами) та тематичні (обидва слова стосуються тої ж теми і можуть використовуватися для опису певної ситуації).

Зв'язок між прикметниками 'чорний' та 'білий', що був виявлений у всіх експериментах (із різною вагою), традиційно трактується як прояв парадигматичних відношень, які існують між ними у мовній системі. Справді, опозиція 'чорний' – 'білий' є типовим прикладом антонімії, до того ж обидва слова мають приблизно однакову частоту вживання, розвивають деривати подібної структури тощо. За даними частотного словника «Frequency Dictionary of Contemporary American English», заснованому на масиві даних «Corpus of Contemporary American English», лексема *black* посідає 259 місце у загальному індексі частотності (Davies & Gardner, 2010: 21), а лексема *white* – 308 місце (Davies & Gardner, 2010: 24). Серед прикметників слово *black* знаходиться на 15-ому місці, а *white* – на 21-ому; це дві найвищі позиції в загальному індексі для сучасної англійської мови серед всіх кольороназв. Асоціативні експерименти підтверджують високу міру паритетності цих лексем у свідомості мовців, зокрема, для носіїв англійської мови. Наприклад, в опитуванні Кент-Розанова на стимул *white* було отримано 308 асоціатів *black* (це 30,8% асоціативного поля), а в (Kiss) реакція *black* заповнює більше половини поля стимулу *white* (55% від всього масиву відповідей), що корелює з такими самими високими показниками частотності асоціата *white* у полі стимулу *black*, див. Табл. 1. Це засвідчує високу міру психолінгвальної стійкості зв'язків між концептами, позначеними прикметниками *black* та *white*. Деякі асоціативні словники слов'янських мов також демонструють кореляцію в полях прикметників на позначення чорного та білого. Так, в українській частині САС на стимул білий подано 29 реакцій *чорний* (6,0% від загального наповнення поля), що не дуже відрізняється від ваги реакції *білий* у полі стимулу чорний (4,59%). У білоруській частині САС асоціат *чорны* в полі прикметника *белы* посідає 14,7%, що також співмірне із вагою асоціату *белы* у відповідь на стимул *чорны* (12,6% поля). Такі кількісні показники підтверджують, що асоціативний зв'язок між обома номінаціями є паритетним і «працює» в обидвох напрямках.

Друга за частотністю реакція, отримана на стимул 'чорний' майже в усіх асоціативних експериментах, – іменник *колір* (*color; kolor; цвят, колер*). Поява цієї реакції зумовлена кате-

горіальним віднесенням 'чорного' до поняття 'колір', яке набуває для кольороназв статусу супероординатної категорії. У лексичній семантиці подібні явища прийнято трактувати як опозицію гіпоніма та гіпероніма. Очевидно, що елемент 'колір' чи його синоніми є невід'ємним складником опису лексичного значення будь-якої кольороназви, див., наприклад, укр. *червоний* «який має забарвлення одного з основних кольорів спектра, що йде перед оранжевим; кольору крові та його близьких відтінків» (Словник української мови, т.11: 296).

Для слов'янських мов є цілком очікуваним розгортання синтагми від прикметника чоловічого роду однини до іменника у тій самій формі роду і числа. У комбінаціях стимулу *чорний* та реакцію *колір* проявляються синтагматичні лінгвальні відношення, засновані на узгодженні. Проте граматичні зв'язки часто виявляються підпорядкованими семантичним, тобто концептуальним за своєю природою, зв'язкам, що простежується особливо виразно в опитуваннях носіїв флективних мов. Коли респонденти отримують стимул-прикметник у його словниковій формі (чоловічий рід однини), вони не обов'язково реагують іменником того ж роду. Так, в полі лексеми *чорний*, що подане в (Мартінек, 2008: 337), наявні такі іменники жіночого роду: *ніч, ворона, земля, смерть, безодня, відьма, жалоба, смола, темінь, тканина, туга* тощо, а також декілька одиночних асоціатів – іменників середнього роду: *волосся, взуття, зло*. Загалом частка іменників нечоловічого роду в цьому полі становить 16%, що, поза сумнівом, не є випадковим явищем, а є проявом певної тенденції. У польському асоціативному експерименті, проведеному у Щецині, на слово-стимул *czarny* також отримано чимало реакцій-іменників, що не належать до чоловічого роду (*śmierć, noc, żaloba, ciemność, Afryka, sukienka, tajemnica, barwa, owca* та ін.), див. (Gawarkiewicz, 2008: 40 – 41). Ще різноманітнішим є набір асоціатів – іменників нечоловічого роду – в польському словнику Іди Курц (крім лексем *śmierć, barwa, żaloba, Afryka* знаходимо там іменники *błyskawica, dama, mara, chmura, trumna, tablica, podłoga, bluzka, ubranie* та ін.). Таким чином, реакції на стимул 'чорний', представлені іменниками, у носіїв флективних мов, з одного боку, виявляють властиве цим мовам явище граматичного узгодження; проте,

з іншого боку, можна припускати, що респонденти, які несвідомо ігнорують у відповідях граматичну форму слова-стимулу, зорієнтовані на план змісту цього слова і на ті елементи концептуальної структури, які виявляються для них психологічно релевантними¹.

Неочікувано тісним виявився асоціативний зв'язок між прикметником 'чорний' та іменником 'кіт', що засвідчено в експериментах із носіями всіх слов'янських мов, крім болгарської. Реакція 'кіт' є третьою за кількістю входжень у центральну зону всіх проаналізованих полів (максимально цей асоціат представлено в опитуванні Іди Курц, де він становить 15,2% від всіх реакцій у полі). Безперечно, такий результат може видаватися невмотивованим, адже ознака 'бути чорним' не є усталеною для kota як біологічного об'єкта. Відомо, що носії мови схильні використовувати усталені зв'язки, які встановлюються між еталонними носіями певної ознаки та самою ознакою, для створення компаративних виразів, подібних на конструкції *білий як сніг, червоний як кров, чорний як смола*. Такого роду асоціативні зв'язки легко знайти й в асоціативних полях стимулів-кольороназв. Наприклад, С. Мартінек зауважила на основі аналізу поля прикметника *black* в (Kiss), що «в англійській мові є два претенденти на еталон чорного кольору: *night* та *coal*, причому перший є важливішим» (Мартінек, 2002: 344). Обидва вказані реакції ми виявили практично у всіх розглянутих слов'янських асоціативних експериментах, наприклад, у полі лексеми *czarny* (Gawarkiewicz, 2008: 40), у полі лексеми *черен* (Герганов, 1984: 203), в опитуванні українських та білоруських респондентів для САС, а також в експериментах Кент-Розанова. Цілком погоджуємося з С. Мартінек в тому, що ніч є більш стабільним та універсальним еталоном «черноти», аніж інші спостережувані явища; про це свідчить й доволі високий відсоток згадування ночі носіями різних мов у відповідь на стимул 'чорний'. Про те, що саме ніч (причому

¹ Ще виразніше невідповідність між родом прикметника-стимулу та родом іменників-реакцій продемонстровано в асоціативному полі української кольороназви *блакитний*, див. (Мартінек, 2002: 39). Першою за частотою в полі є реакція *небо*, тобто іменник середнього роду (77 згадувань, 38% від загальної кількості реакцій). Іменників чоловічого роду (таких як *колір, небосхил, прапор, одяг* та ін.) у цьому полі є загалом менше, ніж іменників нечоловічого роду: лише 37% проти 44% (решту 19% обсягу цього асоціативного поля становлять прикметники, причому всі вони згадані респондентами у формі чоловічого роду однини).

Відсоток реакції 'ніч' на стимул 'чорний' в асоціативних полях

	Kent-Rozan	EAT	Укр Бут	Укр Март	Укр САС	Укр ВНУ	Болг Герг	Болг САС	Пол Kurcz	Пол Gawar	Білор САС
Реакція 'ніч'	5,1	3,0	1,04	2,75	5,42	11,3	1,95	2,24	2,9	3,26	4,20

непроглядна, безмісячна ніч) стала тим прототиповим явищем, яке сприяло формуванню перших опозитивних кольороназв ('світле' – 'темне'), пише Анна Вежбіцька (Wierzbicka, 2006: 340). У Таблиці 2 подаємо кількісні дані щодо реакції 'ніч' у всіх одинадцяти досліджених асоціативних полях; в жодному з опитувань ця реакція не була одиничною, а подекуди досягла межі в 5% поля (табл. 2).

Разом із тим є доведеним фактом те, що реакція 'кіт' у порівнянні із реакцією 'ніч' частіше опиняється у центральній зоні асоціативних полів (перша – у семи експериментах з одинадцяти, друга – лише у двох), і цей факт потребує інтерпретації. Навряд чи тут можна шукати пояснення лише у граматичних особливостях обох лексем (стимулу та реакції), хоча цей чинник може виступати доволі виразно (у болгарських експериментах, де слово *котка* жіночого роду, прикметник чоловічого роду *черен* викликав реакцію *котка* лише в незначній кількості опитуваних). Радше варто звернутися до такого чинника, як частота вживання комбінації іменника та прикметника на кшталт *чорний кіт*, *czarny kot* у текстах та комунікативних ситуаціях. Йдеться про одночасну появу саме цих двох лексем, які пов'язані між собою тісніше, аніж одиниці у сполученнях на кшталт *сірий кіт*, *рудий кіт* або *чорний віл*. Відповідні дані щодо вживань цих словосполучень можна отримати із корпусів різних мов. Очевидно, слід брати до уваги не абсолютні показники вживань таких комбінацій, а відносні оцінки їх спільної появи у текстах на тлі інших подібних словосполучень. Для польської мови ми скористались даними корпусу НКЖР, а для української – корпусом ГРАК (версія бази даних 17). Внаслідок аналізу кількісних результатів виявилось, що комбінація *czarny kot* у повному польському корпусі (1800 тис. слововживань) трапляється приблизно вдвічі частіше, ніж *biały kot* і у двадцять разів частіше, ніж поєднання *rudu kot*. За даними корпусу ГРАК, сполучення *чорний кіт* трапляється в текстах українською

мовою у сім разів частіше, ніж комбінація *білий кіт*, і втричі частіше за комбінацію *рудий кіт*. Фіксацій номінації *сірий кіт* в корпусі є дещо більше у порівнянні із комбінацією *білий кіт*, однак їх суттєво менше, ніж словосполучень *чорний кіт*². Комбінацій *чорний віл* зафіксовано у ГРАК приблизно в дев'ять разів менше, ніж поєднань лексем *чорний* та *кіт*.

На частоту вживання сполучень на кшталт *чорний кіт*, *czarny kot* у текстах чи комунікативних практиках, очевидно, реальна частота появи котів цієї масті в повсякденному досвіді людей не має жодного впливу. Йдеться про інші чинники, які тісно пов'язані не з тілесним перцептивним досвідом, а з колективною свідомістю етнокультурної спільноти. На появу комбінації *чорний кіт* впливає глибоке проникнення у концептосферу носіїв певних мов тих архаїчних уявлень про котів взагалі і про чорних котів зокрема, які призвели до формування стійкого ціннісно-оцінного складника відповідного концепту. Саме цей оцінний складник у підконцепті ЧОРНИЙ КІТ (дещо спрощено: чорні коти пов'язані з нечистою силою і тому становлять загрозу для людей), який для сучасних мовців може втрачати свою актуальність і культурно-семіотичну вагомість, в асоціативних експериментах виводиться зі стану латентних, майже неусвідомлюваних уявлень на рівень експлікованих, хоча і слабо осмислюваних культурних явищ. Отже, дані асоціативного експерименту несподівано для дослідників стають вагомих джерелом для фіксації залишків дохристиянського світогляду у концептосфері сучасних мовців. З певністю можна твердити про такі релікти щодо носіїв польської, української та білоруської мов, які прореагували на стимул 'чорний' іменником 'кіт'. Ці виявлені в експерименті факти вкрай важливі, оскільки подібні культурні релікти загалом практично

² В українських асоціативних полях співвідношення реакцій *кіт* на стимули *чорний* та *білий* є ще виразнішим, ніж у корпусі: в (Славянський асоціативний словарь) зафіксовано три випадки згадування слова *кіт* у полі стимулу *білий*, а (укр Мартінек, 2002) — лише два.

неможливо встановити експериментальним шляхом, наприклад, у ході прямого опитування інформантів.

Висновки. Аналіз центральної зони кожного з асоціативних полів, отриманих на слово-стимул ЧОРНИЙ / ЧОРНЫ / CZARNY / ЧЕРЕН / BLACK в одинадцяти асоціативних експериментах, дозволив виявити ті вербальні реакції, які належать до сталих і високочастотних. Обмеживши параметр згадування реакції 5 відсотками від обсягу поля, ми встановили, що кількість асоціатив у центральній зоні поля коливається від одного (в англомовних британських респондентів) до п'яти (у носіїв білоруської мови). До найбільш частотних належать реакції 'білий', 'колір', 'кіт', 'ніч', 'темний', 'негр', 'ворон', 'смерть' та 'день'; деякі з них характеризуються високою мірою повторюваності в різних експериментах. Найчастіше в центральній зоні трапляються два асоціати: 'білий' та 'колір' (вони отримані у восьми експериментах з одинадцяти). У шести експериментах із носіями слов'янських мов у центральній зоні з'явилась реакція 'кіт'. Всі інші ядерні реакції характеризуються меншою мірою згадувань і меншою кількістю повторів у різних полях. Дві реакції (*śmierć* у польському опитуванні та *дзень* у білоруському), що ми включили до центральних зон асоціативних полів, можуть вважатися унікальними, оскільки в інших експериментах частка таких реакцій була значно менша за 5% згадувань.

Відзначимо, що практично всі виявлені нами високочастотні реакції пов'язані саме з основним значенням слова-стимулу. Виняток становить лише реакція 'день', отримана в білоруському експерименті (опитувані актуалізували у свідомості усталене сполучення *чорны дзень*). Попри те, що лексема-стимул у своєму базовому значенні є носієм добре відомої семантики чорного кольору, асоціативні експерименти засвідчили існування відмінностей у центральних зонах асоціативних полів; лише два асоціати ('колір' та 'білий') продемонстрували свою високу інваріантність.

Отримані реакції центральної зони вступають із словом-стимулом у відношення різних типів. Найбільш очевидним видається зв'язок між стимулом 'чорний' та реакцією 'білий', оскільки це типовий прояв парадигматичних відношень антонімії; обидві кольороназви характеризуються високою частотою вживань у мові, а в асоціативних експериментах виявляється їх паритетність у свідомості опитуваних. Складнішим є відношення між прикметником 'чорний' та реакцією на нього у вигляді іменника 'колір'. Доречно вбачати у цьому поєднанні стимулу та реакції прояв відношень між номінацією категорії базового рівня ('чорний') та категорією суперординатного рівня свідомості ('колір'), що в лексичній семантиці трактується як зв'язки між гіпонімом та гіперонімом. Третій за частотою тип реакції на стимул 'чорний', тобто іменник 'кіт', було виявлено у всіх експериментах із носіями слов'янських мов, крім болгарської. Висока міра згадування лексеми 'кіт' в експериментах корелює із високою мірою вживання комбінації цих лексем у мовній практиці. Своєю чергою, висока частота комбінування прикметника 'чорний' та іменника 'кіт' у слов'янських мовах зумовлена чинниками, які беруть початки в традиційному світогляді, що продовжує існувати в носіїв сучасної свідомості у фрагментарних і деформованих формах. Архаїчна міфологема КІТ та її високо релевантний в минулому підконцепт ЧОРНИЙ КІТ були наділені оцінними змістами, які, незважаючи на повсякденну практику сучасної людини, зберегли свою актуальність дотепер. Усталена негативна оцінка саме чорних котів призвела до формування вербальної номінації, яка закріпилась у мовній пам'яті членів спільноти як носій культурно-семіотичного навантаження, що зрештою і виявилось в асоціативних експериментах.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у потребі всебічного зіставного обстеження асоціативних полів важливих лексем-стимулів, які маркують вагомими соціокультурними концептами.

СКОРОЧЕННЯ НА ПОЗНАЧЕННЯ СЛОВНИКІВ, КОРПУСІВ ТА АСОЦІАТИВНИХ ЕКСПЕРИМЕНТІВ

Білор САС – Славянський асоціативний словарь: русский, белорусский, болгарский, украинский. Москва, 2004. 792 с.

Болг Герг – Български норми на словесни асоциации (1984). Ред. Е. Герганов. София: Наука и изкуство. 272 с.

Болг САС – Славянський асоціативний словарь: русский, белорусский, болгарский, украинский. Москва, 2004. 792 с.

ГРАК – Генеральний регіонально анотований корпус української мови. URL: <https://uacorporus.org/Kyiv/ua/poshuk-u-grak/poshuk-cherez-interfejs-nosketchengine> (Дата звернення: 02.09.23).

Пол Kurcz – Kurcz, Ida (1967). *Polskie normy powszechności skojarzeń swobodnych na 100 słów z listy Kent-Rosanoffa*. *Studia Psychologiczne*. Т. 8. Wrocław–Warszawa–Kraków. S. 122–255.

Пол Gawar – Gawarkiewicz, R., Pietrzyk, I., Rodziewicz, B. (2008). *Polski słownik asocjacyjny: z suplementem*. Szczecin. 291 s.

СУМ – Словник української мови : в 11-ти т. Київ : Наукова думка, 1970–1980.

Укр Бут – Бутенко Н.П. Словник асоціативних норм української мови. Львів : Вища школа. 1979. 120 с.

Укр Март – Мартінек С.В. Український асоціативний словник. Т. 1. Львів : ПАІС, 2008. 344 с.

Укр САС – Славянський асоціативний словарь: русский, белорусский, болгарский, украинский. Москва, 2004. 792 с.

Укр ВНУ – [Експеримент, проведений зі студентами Волинського національного університету імені Лесі Українки, власний архів авторів].

Kent-Rozan – Kent, G. H., & Rosanoff, A. J. A Study of Association in Insanity. [Reprinted from *American Journal of Insanity*, 67, 1910. Pp. 37–96, 317–390]. The Lord Baltimore Press.

NKJP – Narodowy Korpus Języka Polskiego. (Electronic resource): <http://nkjp.pl/>

EAT – Kiss, G.R., Armstrong, C., Milroy, R., & Piper, J. The Edinburgh Associative Thesaurus. Database. URL: <http://vlado.fmf.uni-lj.si/pub/networks/data/dic/eat/Eat.htm> (Дата звернення: 06.09.23).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бутенко Н.П. *Словник асоціативних норм української мови*. Львів : Вища школа. 1979. 120 с.
2. Български норми на словесни асоциации /ред. Е. Герганов. София : Наука и изкуство. 1984. 272 с.
3. Генеральний регіонально анотований корпус української мови. URL: <https://uacorporus.org/Kyiv/ua/poshuk-u-grak/poshuk-cherez-interfejs-nosketchengine> (Дата звернення: 02.09.23).
4. Жуйкова М., Свідзинська О. Роль експерименту І. Кент та А. Розанова у розвитку психолінгвістики. *Методологія та історіографія мовознавства: збірник тез X-ої науково-практ. Інтернет-конференції*. Слов'янськ – Дніпро : ДДПУ. 2023. С. 90–97.
5. Мартінек С. В. Концептуалізація білого та чорного кольорів (за результатами асоціативного експерименту). *Мовні та концептуальні картини світу*. В. 7. 2002. С. 338–347.
6. Мартінек С.В. *Український асоціативний словник*. Т. 1. Львів : ПАІС, 2008. 344 с.
7. Терехова Д. Типологія вербальних асоціацій у вільному асоціативному експерименті. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. 2000. Вип. XXVI. С. 230–240.
8. Славянський асоціативний словарь: русский, белорусский, болгарский, украинский. Москва, 2004. 792 с.
9. Словник української мови: в 11-ти т. Київ : Наукова думка, 1970–1980.
10. Berlin V., Kay P. *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution*. University of California Press, 1991. 259 p.
11. Davies M., Gardner D. *Frequency Dictionary of Contemporary American English*. Routledge, 2010. 351 p.
12. Gawarkiewicz R., Pietrzyk I., Rodziewicz B. *Polski słownik asocjacyjny: z suplementem*. Szczecin. 2008. 291 s.
13. Hardin C. L. Berlin and Kay Theory. In R. Luo (Ed.). *Encyclopedia of Color Science and Technology*. New York: Springer New York, 2014. P. 1–4.
14. Kent G. H., & Rosanoff A. J. A Study of Association in Insanity. [Reprinted from *American Journal of Insanity*], 67, 1910. P. 37-96, 317–390]. The Lord Baltimore Press.
15. Kiss G.R., Armstrong C., Milroy R., Piper J. The Edinburgh Associative Thesaurus. Database. URL: <http://vlado.fmf.uni-lj.si/pub/networks/data/dic/eat/Eat.htm> (дата звернення: 05.09.23).
16. Kurcz I. *Polskie normy powszechności skojarzeń swobodnych na 100 słów z listy Kent-Rosanoffa*. *Studia Psychologiczne*. Т. 8. Wrocław–Warszawa–Kraków. 1967. S. 122–255.
17. Narodowy Korpus Języka Polskiego. URL: <http://nkjp.pl/>
18. Wierzbicka A. *Semantyka. Jednostki elementarne i uniwersalne*. Lublin : UMCS. 2006. 535 s.

REFERENCES:

1. Butenko, N.P. (1979). *Slovnýk asotsiatywnykh norm ukrains'koyi movy* [Dictionary of associations of Ukrainian language]. Lviv : Vyshcha shkola [in Ukrainian].
2. Gerganov, E. (Eds). (1984). *Blgarski normy na slovesni asotsiatsiyi* [Bulgarian association norms]. Sofia : Nauka i izkuztvo [in Bulgarian].
3. Heneral'nyi rehional'no anotovanyi korpus ukrains'koyi movy [General regionally annotated corpus of Ukrainian]. Retrieved from: <https://uacorporus.org/Kyiv/ua/poshuk-u-grak/poshuk-cherez-interfejs-nosketchengine> [in Ukrainian].

4. Martinek, S.V. (2002). Kontseptualizatsiya biloho ta chornoho kolioriv (za rezul'tatamy asotsiatyvnoho eksperymentu) [Conceptualization of white and black colours (according to the results of an associative experiment)]. *Movni ta kontseptual'ni kartyny svitu*, Ed. 7, 338–347 [in Ukrainian].
5. Martinek, S.V. (2008). Ukrains'kyi asotsiatyvnyi slovnyk [Ukrainian dictionary of associations]. Lviv, Vol. 1 [in Ukrainian].
6. Terekhova, D. (2000). Typolohiya verbal'nyh asotsiatsiy u vil'nomu asotsiatyvnomu eksperymenty [Typology of verbal associations in a free associative experiment]. *Naukovi zapysky. Filolohichni nauky (movoznavstvo)*, XXVI, 230–240 [in Ukrainian].
7. Berlin, B., & Kay, P. (1991). *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution*. University of California Press.
8. Davies, M., & Gardner, D. (2010). *Frequency Dictionary of Contemporary American English*. Routledge.
9. Gawarkiewicz, R., Pietrzyk, I., Rodziewicz, B. (2008). *Polski słownik asocjacyjny: z suplementem. Szczecin* [in Polish].
10. Hardin, C. L. (2014). Berlin and Kay Theory. In R. Luo (Ed.). *Encyclopedia of Color Science and Technology*. New York: Springer, 1–4.
11. Kent, G. H., & Rosanoff, A. J. (1910). A Study of Association in Insanity. [Reprinted from *American Journal of Insanity*]. The Lord Baltimore Press, 67, 37-96, 317–390.
12. Kiss, G.R., Armstrong, C., Milroy, R., & Piper, J. The Edinburgh Associative Thesaurus. Database. Retrieved from: <http://vlado.fmf.uni-lj.si/pub/networks/data/dic/eat/Eat.htm>
13. Kurecz, I. (1967). Polskie normy powszechności skojarzeń swobodnych na 100 słów z listy Kent–Rosanoffa. *Studia Psychologiczne*. Wrocław–Warszawa–Kraków, T.8, 122–255 [in Polish].
14. Narodowy Korpus Języka Polskiego. Retrieved from: <http://nkjp.pl/> [in Polish].
15. *Slavianskiy asotsiativniy slovar': russkiy, bieloruskiy, bolgarskiy, ukrainskiy* (2004). [Slavic dictionary of associations: Russian, Belorussian, Bulgarian, Ukrainian]. Moscow [in Russian].
16. *Slovnyk ukrains'koyi movy v 11 tomakh* [Dictionary of Ukrainian in 11 volumes]. Kyiv : Naukova dumka [in Ukrainian].
17. Wierzbicka, A. (2006). *Semantyka. Jednostki elementarne i uniwersalne*. Lublin : UMCS [in Polish].
18. Zhuikova, M., Svisdys'ka, O. (2023). Rol' eksperymentu G. Kent ta A. Rozanova u rozvytku psyholingvistyky [The role of experiment by Kent and Rozanov in the development of psycholinguistics]. *Metodolohia ta isorohrafiya movoznavstva: zbirnyk tez X naukovo-praktychnoyi internet konferentsiyi. Slovyans'k – Dnipro*, 90–97 [in Ukrainian].